

Mateusz Sawiński

PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ŻYCIU I WOLNOŚCI W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO 1983 R.

Celem niniejszych rozważań jest przedstawienie i analiza szczegółowych przepisów dotyczących przestępstw przeciwko życiu i wolności człowieka zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Omówione zostaną takie zagadnienia, jak: przestępstwo, sankcja karna oraz konkretne przestępstwa godzące w te wartości.

Źródłem podstawowym i punktem wyjścia do rozważań będzie Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku dla Kościoła łacińskiego. Ważnym dokumentem porównawczym będzie także poprzedni Kodeks z 1917 roku. Pozostałymi istotnymi źródłami będą wybrane dokumenty wydane przez Kongregację Nauki Wiary, a poszerzeniu wiedzy jeśli chodzi o definiowanie pojęć posłuży Kodeks Karny obowiązujący w prawie polskim.

1. Pojęcie przestępstwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego

Prawo kanoniczne, jako kompleksowy system prawny, zna pojęcie przestępstwa. Dookreślenie tego pojęcia było niezbędne przy tworzeniu VI Księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku za-

tytułowanej „Sankcje w Kościele”¹. Także poprzednio obowiązujący Kodeks z 1917 roku poświęcił temu tematowi sporo miejsca. Kościołowi przysługuje prawo karania wiernych popełniających przestępstwo, a sprawowanie władzy karnej wymaga określenia, co należy rozumieć pod pojęciem przestępstwa². Wyjaśnienie tego pojęcia można odnaleźć głównie w Tytule III Części I Księgi VI KPK 1983. Część I zatytułowana jest: „Przestępstwa i kary w ogólności”³, natomiast Tytuł nosi nazwę: „Podmiot sankcji karnych”⁴.

1. 1. Ogólna definicja przestępstwa

KPK 1983, w przeciwieństwie do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., nie podaje wprost definicji przestępstwa⁵. Daje to większą możliwość w badaniach i rozwoju myśli prawnej dotyczącej tej kwestii. Dla przykładu Gajda opisuje przestępstwo jako „indywidualny fakt wyrządzający szkodę, a przynajmniej niebezpieczeństwo jej powstania w osiągnięciu przez wiernych „zbawienia”⁶. Jednak w oparciu o kanony 1321⁷,

¹ łac. *De sanctionibus in Ecclesia*.

² Prawo od samego początku zna pojęcie przestępstwa. Każda wspólnota, aby móc funkcjonować, musi wypracować zasady, którymi będzie się kierować. Wśród tych zasad ważne jest określenie, jakie czyny uważa się za przestępstwo. Nie inaczej jest i w prawie polskim. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., czyli Kodeks karny, (Dz.U. nr 88, poz. 553 ze zm.) poświęcona jest tej problematyce. Władza państwowa ma niekwestionowane prawo karania osób jej podległych popełniających przestępstwo, a pełnienie tej władzy opiera się między innymi na wyraźnie określonym pojęciu przestępstwa.

³ łac. *De delictis et poenis in genere*.

⁴ łac. *De subiecto poenalibus sanctionibus obnoxio*.

⁵ J. DUDZIAK, *Kościelne prawo karne nowego Kodeksu*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 59 (1983) nr 5, s. 195.

⁶ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne w Kościele w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień. Studium kanoniczno-pastoralne*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2008, s. 13.

⁷ *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Pallottinum 2008, kan. 1321:

„§ 1. *Nemo punitur, nisi externa legis vel praecepti violatio, ab eo commissa, sit graviter imputabilis ex dolo vel ex culpa.*

§ 2. *Poena lege vel praecepto statuta is tenetur, qui legem vel praeceptum deliberate violavit; qui vero id egit ex omissione debitae diligentiae, non punitur, nisi lex vel praeceptum aliter caveat.*

§ 3. *Posita externa violatione, imputabilitas praesumitur, nisi aliud appareat.*”

1399⁸ oraz 1401, n.2⁹ pod pojęciem przestępstwa można rozumieć „*zewnątrzne naruszenie prawa lub nakazu, obwarowanych sankcją karną, poważnie poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej*”¹⁰. Zatem przestępstwo w KPK 1983 jest rozumiane identycznie, jak w Kodeksie z 1917 roku¹¹.

Przy tak rozumianym pojęciu przestępstwa można wyróżnić jego następujące elementy¹²:

- 1) Przestępstwo jest aktem zewnętrznym, a więc takim, które może być dostrzeżone przez innych ludzi. Oznacza to, że myśl lub zamiar naruszenia porządku prawnego (ustawy, nakazu) nie jest przestępstwem (choć jest grzechem), dopóki nie zostanie zrealizowana konkretnym czynem. Za taki czyn uważa się również zaniechanie tego, co powinno być wykonane¹³.
- 2) Jest naruszeniem „prawa” lub „nakazu”. Przez pojęcie „prawa” rozumie się tu ustawę, a także prawo Boże. Naruszenie zwyczaju nie nosi najczęściej znamion przestępstwa. Z kolei „nakaz” tłumaczy się jako wezwanie do czynienia lub nieczynienia czegoś, skierowane przez przełożonego do podwładnego i może ono dotyczyć zarówno pojedynczych osób, jak i określonej społeczności.
- 3) Prawo lub nakaz muszą być obwarowane „sankcją karną”, którą może określać prawo powszechne lub partykularne. Sankcje karne prawa powszechnego określa Część II Księgi VI KPK 1983 zatytułowana „Kary za poszczególne przestępstwa” Istnieje

---

⁸ Tamże, can. 1399: „*Praeter casus hac vel aliis legibus statuos, divinae vel canonicae legis externa violatio tunc tantum potest iusta quidem poena puniri, cum specialis violationis gravitas punitionem postulat, et necessitas urget scandala praeveniendi vel reparandi.*”

⁹ Tamże, can. 1401, n. 2: „*Ecclesia iure proprio et exclusivo cognoscit: [...] de violatione legum ecclesiasticarum deque omnibus in quibus inest ratio peccati, quod attinet ad culpae definitionem et poenarum ecclesiasticarum irrogationem.*”

¹⁰ E. SZTAFROWSKI, *Podręcznik Prawa Kanonicznego, t. 4*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1986, s. 307. W polskim prawie przestępstwem jest czyn zabroniony przez ustawę pod groźbą kary, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy. Zob. art. 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

¹¹ M. MYRCHA, *Problem grzechu w karnym ustawodawstwie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1–2, s. 77.

¹² E. SZTAFROWSKI, *Podręcznik Prawa Kanonicznego...*, s. 307 i n.

¹³ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne ...*, s. 18–19.

również ogólne zagrożenie sankcją karną, tzw. sankcja karna nieokreślona¹⁴.

- 4) Naruszenie prawa lub nakazu musi być „*poważnie poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej*” Pojawia się tutaj problem poczytalności, przez którą rozumie się „*ogół właściwości, które sprawiają, że konkretne działanie może zostać przypisane określonemu podmiotowi jako jego sprawcy. Dlatego w prawie kanonicznym mówi się nie tylko o poczytalności podmiotu, ale też poczytalności czynu*”¹⁵.

Akt zewnętrzny naruszający prawo lub nakaz stanowi obiektywny element przestępstwa, natomiast poczytalność moralna i prawna określa element subiektywny.

2. Przestępstwa przeciwko życiu w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Część II (szczególna) Księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku zatytułowana jest: „*Kary za poszczególne przestępstwa*”¹⁶. Zawiera ona pewne regulacje prawne dotyczące konkretnych działań przestępnych domagających się karalności ze względu na swój ciężar oraz mających powszechny zasięg jeśli chodzi o skutki tych działań. W tych wypadkach konieczne jest choćby minimalne ustalenie uniwersalnych środków przymusu, bez których społeczność kościelna byłaby poważnie zagrożona wobec ataków nieprzyjaciół Kościoła mających na celu ograniczenie Jego wolności i zgorzenie wiernych. Ustawodawca kościelny ograniczył się do przestępstw obejmujących Kościół powszechny, pozostawiając tym samym ustawodawcy partykularnemu uregulowanie prawno-karne szeregu prze-

¹⁴ Por. KPK 1983, kan. 1315 §§ 2–3.

¹⁵ J. ARIAS, *Księga VI: Sankcje w Kościele* [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Uniwersytet Nawarry w Pampelunie, Kraków 2011, s. 993. Pojęcie przestępstwa uważa się za fundament prawa karnego. W definicji zwracano uwagę na istotę przestępstwa, zawierającą 4 elementy: 1) czyn człowieka; 2) jego bezprawność; 3) zagrożenie karą; 4) zawinienie. Zob. J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Wyd. 4, Wydawnictwo LexisNexis Polska, Warszawa 2009, s. 175.

¹⁶ łac. *De poenis in singula delicta*.

stępstw o mniejszym zasięgu¹⁷ W porównaniu z poprzednim Kodeksem liczba przepisów dotyczących tej dziedziny uległa znacznej redukcji ze 101 kanonów w KPK z 1917 roku (kanony 2314–2414) do 36 kanonów w KPK 1983 (kanony 1364–1399). Zredukowano także liczbę tytułów (z 9 do 7) oraz na nowo sformułowano ich nazwy, a także zmniejszono liczbę przestępstw i kar, zwłaszcza kar *laetae sententiae*. Poszczególne przestępstwa obwarowane karą zostały zgrupowane w sześciu tytułach według rodzajów dóbr – wartości religijno-moralnych – chronionych przez prawo kanoniczne sankcją karną odstraszającą od ich pogwałcenia. Na końcu zamieszczono tzw. zasadę ogólną, zgodnie z którą należy sprawiedliwie ukarać każde zewnętrzne przekroczenie prawa Bożego lub kanonicznego, jeśli jest ono ciężkie i wywołuje zgorszenie (kan. 1399)¹⁸.

Tytuł VI tej II Części nosi nazwę: „Przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka”¹⁹ Mimo iż zawiera jedynie dwa kanony (1397–1398), to jednak treść tych kanonów jest niezwykle ważna dla wspólnoty Kościoła i zasługuje na szczególną uwagę. Ten rozdział poświęcony będzie dokładnej analizie tego, jakie zasady wprowadził ustawodawca, aby chronić fundamentalne w porządku doczesnym wartości, jakimi są: życie każdego człowieka od poczęcia aż do naturalnej śmierci oraz nietykalność cielesna. Nienaruszalną zasadą moralną jest świętość i nietykalność każdego życia ludzkiego na każdym jego etapie. Zasada ta jest obecna w Tradycji Kościoła, który stale naucza, że życie człowieka jest święte, ponieważ pochodzi od Boga, który jest Panem życia od początku aż do jego końca²⁰.

Przestępstwa przeciwko tym wartościom są przestępstwami mieszanymi (*delicta mixta*), a więc naruszają jednocześnie prawo karne kościelne oraz świeckie. Tym samym ściganie i karanie tych czynów należy do władzy zarówno kościelnej, jak i państwowej. Niechlubne wyjątki stanowią w tej sytuacji państwa, które nie uznają przerwania ciąży za przestępstwo i nie traktują tego jako czyn karalny.

¹⁷ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2003, s. 13.

¹⁸ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 123.

¹⁹ łac. *De delictis contra hominis vitam et libertatem*.

²⁰ KKK 2258

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku w kanonach 1397 i 1398 wymienia następujące przestępstwa przeciwko życiu:

- zabójstwo (*homicidium*);
- okaleczenie (*mutilatio*);
- poważne zranienie (*vulneratio*);
- przerwanie ciąży (*procuratio abortus*).

Oprócz tego w KPK z 1917 roku karą objęte były także:

- samobójstwo;
- usiłowanie samobójstwa;
- udział w pojedynku²¹.

2.1. Zabójstwo

Święty Jan w swoim pierwszym liście stwierdza wyraźnie: „*wiecie, że żaden zabójca nie nosi w sobie życia wiecznego*”²². „Zabójcą” Jezus Chrystus nazwał samego szatana: „*Od początku był on (szatan) zabójcą*”²³. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa zabójstwo (*homicidium*) było uważane za szczególnie ciężki grzech, którego odpuszczenie wiązało się z koniecznością odbycia surowej, publicznej pokuty, niekiedy trwającej przez długie lata. W nauczaniu moralnym Kościoła umyślne i bezprawne zabójstwo postrzega się jako czyn zły sam w sobie, niezależnie od okoliczności i intencji, nawet jeśli miałyby z niego wynikać jakieś dobro. Jest ono zawsze bezwzględnie niedozwolone ze względu na swój przedmiot, którym jest dobrowolne zabicie niewinnego człowieka. Stanowi jedno z najcięższych przestępstw kościelnych i zbrodni w państwowych systemach karnych.

Od zabójstwa tak rozumianego należy odróżnić uprawnioną obronę osób i społeczności, w której brak jest dobrowolności oraz niewinności napastnika. „*Kto broni swojego życia, nie jest winny zabójstwa, nawet jeśli jest zmuszony zadać swemu napastnikowi śmiertel-*

²¹ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 277.

²² 1 J 3,15. Teksty Pisma Świętego cytowane są według III wydania Biblii Tysiąclecia, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1987. Skróty siglów biblijnych według Biblii Tysiąclecia.

²³ J 8,44.

ny cios”²⁴. Zabójstwo jest aktem bezprawnym, dlatego nie stanowią przestępstwa czynności mające na celu obronę konieczną, własną lub cudzą, względem niesprawiedliwego agresora, przy zachowaniu należytego umiaru²⁵. Podobnie nie jest zabójstwem wykonanie wyroku śmierci, który został orzeczony przez publiczne władze świeckie zgodnie ze sprawiedliwym prawem państwowym²⁶.

Zabójstwo bezpośrednie i zamierzone jest grzechem ciężkim na podstawie piątego przykazania: „*Nie będziesz zabijał*”²⁷. Zabójca oraz jego wspólnicy dopuszczają się grzechu wołającego o pomstę do nieba, którego nie usprawiedliwiają względy eugeniczne czy troska o zdrowie społeczne. KKK szczególnie ciężkim przestępstwem nazywa dzieciobójstwo, bratobójstwo, zabójstwo rodziców oraz zabójstwo współmałżonka, ponieważ naruszają one naturalne więzi łączące zabójcę z ofiarą. W prawie kanonicznym nie są one traktowane w sposób szczególny jako kwalifikowane. Zabójstwem w znaczeniu moralnym jest także wszelkiego rodzaju lichwiarstwo i chęć zarobku, które powodują głód i śmierć ludzi, oraz eutanazja w postaci działania lub zaniechania w celu zlikwidowania bólu przez spowodowanie śmierci (zabójstwo eutanatyczne). Taki czyn w prawie kanonicznym jest przestępstwem, nawet jeśli jest powodowany współczuciem dla osoby cierpiącej, wykonany na żądanie ofiary, czy też jest prawnie dopuszczalny w prawodawstwie niektórych państw. Z kolei nie jest przestępstwem niezamierzone pozbawienie życia doczesnego drugiej osoby, dokonane wskutek lekkomyślności lub niedbalstwa²⁸.

Od strony prawnej kwestię zabójstwa reguluje stojący na straży podstawowych praw człowieka kanon 1397: „*Kto popełnia zabójstwo (...) powinien być ukarany stosownie do ciężkości przestępstwa pozbawieniami i zakazami, o których w kan. 1336. Zabójstwo zaś osób, o których w kan. 1370, jest karane tam ustanowionymi karami*”

Przedmiotem tego czynu przestępnego w ujęciu prawa kanonicznego jest istota ludzka, niezależnie od tego, na jakim etapie życia

²⁴ KKK 2264.

²⁵ KPK 1983, kan. 1323, 5°

²⁶ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 152.

²⁷ Wj 20,13.

²⁸ KKK 2268n; 2277.

się znajduje ani jak wygląda. W publicznym prawie karnym wciąż bardzo żywa jest dyskusja w kwestii wielkiej wagi, którą jest pytanie o początek życia ludzkiego. Obecnie „człowiek” jest chroniony przed zabójstwem, „płód ludzki” – nie. Według niektórych koncepcji płód „staje się” noworodkiem – a jednocześnie człowiekiem – w momencie oddzielenia od ciała matki (kryterium fizyczne lub przestrzenne). Inne twierdzą, że o dziecku można mówić w momencie rozpoczęcia porodu (kryterium położnicze). Z kolei jeszcze inne koncepcje przyjmują, że noworodka od płodu odróżnia umiejętność samodzielnego oddychania za pomocą własnych płuc (kryterium fizjologiczne). W doktrynie prawa najbardziej rozpowszechnione jest to ostatnie kryterium i równocześnie jest ono najczęściej akceptowane w praktyce. Zatem obecnie przedmiot ochrony prawnej stanowi życie noworodka mogącego samodzielnie oddychać²⁹ W świetle najnowszych badań naukowych rozgraniczanie pomiędzy płodem ludzkim a człowiekiem wydaje się nieuzasadnione, a więc niezbędne są tutaj nowe rozwiązania i regulacje prawne.

Podmiot przestępstwa stanowi jakikolwiek adresat norm karnych celowo (umyślnie) i bezprawnie pozbawiający życia drugą osobę ludzką, powodujący jej śmierć biologiczną, sprowadzającą się do nieodwracalnego ustania funkcji mózgu przy jednoczesnym ustaniu samodzielnego oddychania i krążenia³⁰. Natomiast nie jest zabójstwem spowodowanie śmierci klinicznej, która polega na ustaniu funkcji oddechowych i krążenia, i która bywa odwracalna. Przestępstwo zabójstwa następuje w chwili śmierci człowieka, jeśli między działaniem (lub zaniechaniem) sprawcy a zgonem ofiary zachodzi taki związek przyczynowy, że jeśli dany czyn sprawcy (przyczyna) by nie zaistniał, to nie doszłoby również do śmierci (skutku). Z tego wynika, iż aby móc pociągnąć sprawcę do odpowiedzialności karnej, należy ustalić, czy jego czyn stanowi istotną przyczynę zgonu, a także czy śmierć ofiary była jego bezpośrednim zamiarem. Należy bowiem pamiętać, że aby można było mówić o przestępstwie, wymagane jest działanie delikwenta z umyślnością (*deliberate, cum dolo*)³¹.

²⁹ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 170.

³⁰ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 152.

³¹ KPK 1983, kan. 1321 § 2.

Zabójstwo nie oznacza zawsze bezpośredniego zaatakowania integralności cielesnej drugiego człowieka. Jednak czyny sprawcy muszą zmierzać do zrealizowania zamierzonego celu. Jeśli tego celu nie osiągnięto, choć akty sprawcy do tego bezpośrednio zmierzały, mowa jest jedynie o usiłowaniu zabójstwa³².

Nie bierze się pod uwagę ani sposobu dokonania zabójstwa człowieka (np. ugodzenie nożem, otrucie), ani motywów jego dokonania³³.

Zabójstwo popełnione przez działanie (a takie najczęściej bywa) jest przestępstwem powszechnym, gdyż może się go dopuścić każdy człowiek spełniający ogólne warunki odpowiedzialności karnej. W wyjątkowych sytuacjach przestępstwa dokonuje się poprzez zaniechanie, i wtedy jest to przestępstwo indywidualne, jako że dotyczy jedynie tych osób, które miały obowiązek niedopuszczenia do zgonu ofiary³⁴. Nie popełnia przestępstwa, chociaż popełnia grzech, osoba, która zachowuje się biernie, nie podejmująca kroków mających na celu uniknięcie śmierci drugiego człowieka, jeśli nie jest do tego zobligowana³⁵.

Prawodawca przewiduje za zabójstwo sankcję karną w postaci obli-gatoryjnych kar ekspiacyjnych *ferendae sententiae*, pozbawienia i zakazy, których surowość należy dostosować do wielkości popełnionego przestępstwa³⁶. Wyjątek stanowią zabójstwa przedstawicieli władzy kościelnej. Zabójstwo Biskupa Rzymskiego (papieża) jest karane eks-komuniką *latae sententiae* zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej. Jeśli zabójca papieża jest osobą duchowną, można dodać inną karę, z wy-daleniem ze stanu duchownego włącznie. Zabójstwo osoby posiadają-cej sakrę biskupią obwarowane jest karą interdymtu wiążącego mocą samego prawa, a w przypadku sprawcy będącego duchownym – także suspensie *latae sententiae*. Zabójca osoby duchownej lub zakonnika, motywowany pogardą dla wiary, Kościoła, władzy lub posługi ko-ścielnej, powinien być ukarany sprawiedliwą karą³⁷.

³² Zob. KPK 1983, kan. 1328 § 2.

³³ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 171.

³⁴ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 171.

³⁵ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 278.

³⁶ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 153.

³⁷ KPK 1983, kan. 1370.

Oprócz kary ustanowionej ustawą sprawca zabójstwa oraz wszyscy współnicy konieczni tego przestępstwa stają się nieprawidłowymi do przyjęcia sakramentu święceń³⁸, a jeśli już przyjęli święcenia, stają się nieprawidłowymi do ich wykonywania³⁹

Oczywistym jest fakt, że kary przewidziane przez kanoniczną ustawę karną są sankcjami ściśle kanonicznymi, ponieważ zabójstwo z zasady należycie ściga i karze publicznie władza świecka. W myśl zasady prawa naturalnego, że nie wolno karać dwa razy za ten sam czyn (*ne bis idem*), ustawodawca kodeksowy zezwala sędziemu na niewymierzanie kary lub jej zmniejszenie, jeśli delikwenta wystarczająco ukarała (lub ma zamiar ukarać) władza świecka⁴⁰.

Przestępstwo zabójstwa, gdy chodzi o skargę karną, ulega przedawnieniu po upływie pięciu lat licząc od dnia jego popełnienia⁴¹.

2.2. Uszkodzenie ciała

Kolejnym przestępstwem przeciwko życiu człowieka jest uszkodzenie ciała, które, zgodnie z treścią kanonu 1397, może zaistnieć w dwojakiej postaci:

- 1) okaleczenia (*mutilatio*) lub
- 2) poważnego zranienia (*vulneratio*)⁴².

Okaleczenie polega na trwałym uszkodzeniu ciała człowieka lub na spowodowaniu stałego rozstroju jego zdrowia, czyli kalectwa. Spowodowaniem kalectwa jest pozbawienie części ciała, a także poważne zmniejszenie czynności jego narządów. Może się wyrażać w częściowym lub całkowitym pozbawieniu możliwości normalnego funkcjonowania organizmu człowieka, np. poprzez utratę mowy, słuchu, wzroku, zdolności do płodzenia, zdolności do wykonywania zawodu, wywołanie choroby psychicznej lub innej poważnej choroby. Inną formą kalectwa jest również zeszpecenie lub zniekształcenie ciała, niezależnie od tego, jaką część ciała obejmuje. Czynności

³⁸ Zob. KPK 1983, kan. 1041, 4°

³⁹ Zob. KPK 1983, kan. 1044 § 1, 3°

⁴⁰ KPK 1983, kan. 1344, 2°

⁴¹ KPK 1983, kan. 1362 § 1, 2°

⁴² T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 153.

wywołujące tego typu kalectwo uważane są za przestępstwo, nawet jeśli operacje czy zabiegi chirurgiczne mogą to kalectwo usunąć⁴³.

Powaznym lub ciężkim zranieniem nazywa się zadanie rany cieleśnej drugiej osobie, powodujące trwale oszpecenie lub zniekształcenie ludzkiego ciała albo poważne niebezpieczeństwo utraty życia, np. uczynienie szpecących szram, blizn na ciele ofiary, przecięcie żył⁴⁴ itp.

Kanon 1397 stwierdza: „*Kto (...) go (człowieka) okalecza czy poważnie rani, powinien być ukarany stosownie do ciężkości przestępstwa pozbawieniami i zakazami, o których w kan. 1336. (...)*”

Podobnie, jak w przypadku przestępstwa zabójstwa, podmiotem tego przestępstwa jest jakikolwiek adresat norm karnych, który celowo (umyślnie) i bezprawnie dokonuje uszkodzenia ciała drugiego człowieka. Nie dokonuje przestępstwa, chociaż popełnia grzech, osoba, która zachowuje się w sposób bierny i nie podejmuje kroków mających na celu uniknięcie okaleczenia lub zranienia drugiego człowieka, jeśli nie jest do tego zobligowana. Aby można było mówić o przestępstwie, sprawca musi wprost (świadomie i dobrowolnie) oraz w sposób bezprawny zamierzać uszkodzenie ciała ofiary. Podobnie jak w przypadku zabójstwa, przestępca wykracza przeciw podstawowej zasadzie moralnej nakazującej chronić życie i zdrowie człowieka jako wartości nietykalne i święte. Naruszenie tych wartości godzi w podstawy cywilizacji, narusza naturalne uprawnienia osoby ludzkiej oraz zagraża ładowi społecznemu⁴⁵.

Ustawodawca kodeksowy nakazuje karać za to przestępstwo sankcjami w postaci nieokreślonych kar ekspiacyjnych *ferendae sententiae*, pozbawień i zakazów, których surowość ma być dostosowana do ciężkości dokonanego przestępstwa.

Analogicznie do zabójstwa, również za to przestępstwo Kościół przewiduje kary ściśle kanoniczne. Uszkodzenie ciała jest czynem zabronionym również w świeckim prawie karnym, co pozwala domniemywać, że osoby dopuszczające się tego przestępstwa będą należycie ścigane i karane przez publiczną władzę świecką. Dlatego też sędzia ma możliwość, w myśl zasady *ne bis idem*, odstąpienia

⁴³ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 174.

⁴⁴ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele...*, s. 278.

⁴⁵ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne ...*, s. 120–121.

od ukarania lub wymierzenia łagodniejszej kary, jeśli sprawca został (lub zostanie) dostatecznie ukarany przez władzę świecką⁴⁶.

Przestępstwo to ulega przedawnieniu po upływie pięciu lat od dnia jego popełnienia⁴⁷

2.3. Przerwanie ciąży

Szczególną formą zabójstwa opisanego powyżej jest celowe spowodowanie przerwania ciąży (spędzenie płodu). Zgodnie z nauczaniem Kościoła *„życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku domaga się «stworczego działania Boga» i pozostaje na zawsze w specjalnym odniesieniu do Stwórcy, jedyne swego celu. Sam Bóg jest Panem życia, od jego początku aż do końca. Nikt w żadnej sytuacji nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego zniszczenia niewinnej istoty ludzkiej»⁴⁸. Papież Jan Paweł II pisał: „Życie ludzkie ma charakter święty i nienaruszalny (...). Dlatego właśnie sam Bóg będzie surowym sędzią każdego pogwałcenia przykazania «nie zabijaj»⁴⁹ „Nie powinno to dziwić, ponieważ zabójstwo ludzkiej istoty, która jest obrazem Bożym, stanowi grzech szczególnie ciężki”⁵⁰. „Wobec stopniowego zacierania się w sumieniach i w społeczeństwie świadomości, że bezpośrednio odebranie życia jakiegokolwiek niewinnej istocie ludzkiej, zwłaszcza na początku i na końcu jej egzystencji, jest absolutnym i ciężkim wykroczeniem moralnym” Kościół nasila „swoje wystąpienia w obronie świętości i nienaruszalności życia ludzkiego (...). Dobrowolna decyzja pozbawienia życia niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze złem z moralnego punktu widzenia i nigdy nie może być dozwolona ani jako cel, ani jako środek do dobrego celu. Jest bowiem aktem poważnego nieposłuszeństwa wobec prawa moralnego, co więcej, wobec samego Boga, jego Twórcy i Gwaranta”⁵¹.*

⁴⁶ KPK 1983, kan. 1344, 2°

⁴⁷ KPK 1983, kan. 1362 § 1, 2°

⁴⁸ Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania Donum vitae* z 22 II 1987 r., Wstęp, nr 5.

⁴⁹ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Evangelium Vitae* (EV) z 25 III 1995 r., nr 53.

⁵⁰ EV nr 55.

⁵¹ EV, nr 57.

Już w prawie przedkodeksowym przerwanie ciąży było karane przez Kościół w sposób specjalny. W 1588 r. karę ekskomuniki zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej ustanowił za ten czyn papież Sykstus V. Trzy lata później Grzegorz XIV złagodził przepis zastrzegając ekskomunikę ordynariuszowi. Ta sankcja karna została utrzymana w KPK z 1917 roku, natomiast w pracach nad nowym Kodeksem na nowo rozpatrzono ten przypadek⁵².

Kwestie związane z przestępstwem przeciwko życiu poczętemu reguluje kanon 1398 KPK 1983: „*Kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa*”

W rozumieniu kanonicznego prawa karnego przestępstwo stanowi fakt dokonania aborcji, czyli działania bezpośrednio zmierzającego do usunięcia i zabicia płodu ludzkiego (*fetus occisio*), który znajduje się w łonie matki lub poza nim, o ile działanie to jest skuteczne, niezależnie od tego, jakie to jest działanie i w którym momencie życia płodu następuje. O płodzie można mówić od samego momentu poczęcia⁵³. Aby zaistniało przestępstwo wymagane jest skuteczne dokonanie aborcji oraz podjęty świadomie, dobrowolnie i bezpośrednio zamiar jej dokonania, niezależnie od pobudek (cel nie uświęca środków). Zatem nie popełnia przestępstwa, chociaż popełnia grzech, osoba, która przerwała ciążę na skutek lekkomyślności lub niedbalstwa (np. ciężka praca fizyczna matki), albo też zachowując się biernie jej nie zapobiegła, chociaż miała taką możliwość⁵⁴. Przestępstwo nie następuje również w wypadku niecelowego, ubocznego spędzenia płodu z jakiegokolwiek innej przyczyny, nawet jeśli przewidywano możliwość poronienia (np. ratowanie zdrowia matki). Jeśli zaś skutek w postaci przerwania ciąży nie nastąpił, chociaż podjęto działania do tego zmierzające, to mówi się o usiłowaniu przestępstwa niepodlegającym w zasadzie odpowiedzialności karnej⁵⁵.

⁵² J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 277.

⁵³ J. ARIAS, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 1044–1045.

⁵⁴ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne w Kościele ...*, s. 97.

⁵⁵ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 179; KPK 1983, kan. 1328 § 1–2.

Jan Paweł II napisał, że aborcja „*jest – niezależnie od tego, w jaki sposób zostanie dokonana – świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem (...). Wśród wszystkich przestępstw przeciw życiu, jakie człowiek może popełnić, przerwanie ciąży ma cechy, które czynią z niego występek szczególnie poważny i godny potępienia. Sobór Watykański II określa je wraz z dzieciobójstwem jako «okropne przestępstwa»*” Żadne racje, „*jakkolwiek poważne i dramatyczne, nigdy nie mogą usprawiedliwić umyślnego pozbawienia życia niewinnej istoty ludzkiej*”⁵⁶.

Pojęcie aborcji uściśliła jeszcze Kongregacja Nauki Wiary, która odróżniła przestępstwo aborcji (*procuratio abortus*) od stosowania środków „przechwytyjących” i „zapobiegających zajściu w ciążę” Korzystanie z tych środków stanowi grzech i jest poważnie niemoralne, natomiast „pewne dokonanie przerwania ciąży” obwarowane jest przez prawo kanoniczne konsekwencjami karnymi⁵⁷

Za popełnienie tego przestępstwa Kościół przewiduje najcięższą sankcję karną w postaci ekskomuniki *latae sententiae*. Nie jest ona zarezerwowana Stolicy Apostolskiej⁵⁸. Obejmuje nie tylko sprawców *sensu stricto*, ale każdego, kto przyczynił się do śmierci płodu ludzkiego, a którego udział był niezbędny, aby ten czyn przestępny zaistniał, a więc:

- a) Matkę dziecka, która sama dokonała usunięcia ciąży np. stosując środki wywołujące poronienie (zewnątrzne lub wewnętrzne), lub też świadomie i dobrowolnie poddała się zabiegowi chirurgicznemu;
- b) Każdego, kto świadomie stosuje środki mające na celu wprost przerwanie ciąży, czyli tego, kto dokonuje zabiegu lub bierze w nim czynny udział (np. lekarz, położna). Nie ma tutaj znaczenia, czy działa on dobrowolnie, czy też na zlecenie innych osób⁵⁹;

⁵⁶ EV 58.

⁵⁷ Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych z 8 IX 2008 r., nr 23.

⁵⁸ J. DUDZIAK, *Kościelne prawo karne ...*, s. 227.

⁵⁹ Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja o przerywaniu ciąży *Quaestio de abortu* z 18 XI 1974 r., nr 22: „*Cokolwiek prawa cywilne stanowią w tej sprawie, powinno być najzupełniej pewne, że człowiek nigdy nie może być posłuszny prawu, które samo w sobie jest niegodziwe; a to właśnie ma miejsce wtedy, gdy wydawane prawo przy-*

c) Tzw. współników koniecznych, a więc wszystkich tych, którzy poprzez swoje działania (np. skierowanie na aborcję, dostarczenie odpowiednich środków, radę, podżeganie, przymus, szantaż, pomoc fizyczną lub moralną) wpłynęli na decyzję o przerwaniu ciąży i usunięcia płodu z łona matki⁶⁰.

Współsprawców niekoniecznych nie obejmuje ekskomunika, ale można ukarać ich odpowiednimi karami *ferendae sententiae*⁶¹.

Okolicznościami wykluczającymi zaciągnięcie ekskomuniki są:

- Nieznajomość ustawy lub grożącej sankcji karnej (z wyjątkiem ignorancji rozmyślnej lub przewrotnej);
- Ciężka bojaźń związana z poczuciem grożącego znacznego i nieuniknionego niebezpieczeństwa, najczęściej występująca u matki dziecka⁶².

Oprócz kary ekskomuniki sprawca przerwania ciąży oraz wszyscy współnicy konieczni tego przestępstwa stają się nieprawidłowymi do przyjęcia sakramentu święceń⁶³, a jeśli już przyjęli święcenia, stają się nieprawidłowymi do ich wykonywania⁶⁴.

Deklaracja ekskomuniki za to przestępstwo ulega przedawnieniu po upływie pięciu lat od dnia, w którym zostało ono popełnione⁶⁵.

2.4. Porwanie

Pierwszym przestępstwem przeciwko wolności człowieka wymienionym w kan. 1397 KPK 1983 jest porwanie, nazywane także uprowadzeniem (*raptus*). Jego istotą jest „*uprowadzenie z jednego*

---

muje zasadę godziwości przerywania ciąży. Ponadto człowiek nie może być uczestnikiem kampanii na rzecz takiego prawa, ani za takim prawem głosować. Co więcej, nie wolno współpracować w stosowaniu takiego prawa. Jest niedopuszczalne stawianie np. lekarzy i służby zdrowia w sytuacji bliskiej (bezpośredniej) współpracy w przerywaniu ciąży, a przeto w konieczności wyboru między prawem Bożym a swoją sytuacją zawodową”

⁶⁰ Zob. KPK 1983, kan. 1329 § 2.

⁶¹ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 179.

⁶² KPK 1983, kan. 1323.

⁶³ KPK 1983, kan. 1041, 4°

⁶⁴ KPK 1983, kan. 1044 § 1, 3°

⁶⁵ KPK 1983, kan. 1362 § 1, 2°

*miejsca na drugie człowieka pełnoletniego wbrew jego woli, czy też małoletniego wbrew woli jego rodziców lub prawnych opiekunów*⁶⁶. Na skutek tego przestępnego działania następuje oczywiste pozbawienie wolności ofiary pełnoletniej lub małoletniej, przejawiające się w braku możliwości swobodnego wyboru miejsca bezpiecznego pobytu lub poruszania się w miejscu jej zamieszkania, oraz na zatrzymaniu, choćby tylko chwilowym, w innym, niebezpiecznym dla ofiary, miejscu. „*Sprawca powoduje stan bezprawia, który rozpoczyna się w momencie uprowadzenia i trwa dopóki ofiara nie zostanie uwolniona*”⁶⁷

Aby można było mówić o działaniu przestępnym, musi ono dokonać się wbrew woli ofiary, przy zastosowaniu środków takich jak siła fizyczna, czyli przemoc, lub podstęp, czyli umyślne wprowadzenie w błąd (*vi aut fraude*)⁶⁸. Działanie przy użyciu podstępu może przybierać różne formy, ale jego istotą jest działanie sprawcy mające za zadanie wprowadzenie w błąd ofiary, a którego cel stanowi osiągnięcie zamierzonego skutku przestępnego. Zarówno Krukowski, jak i Gajda uważają, że przemoc lub podstęp nie muszą zakończyć się powodzeniem – wystarczy, aby zostały przez niego użyte⁶⁹. Innego zdania w tej sprawie jest Syryjczyk⁷⁰. Cel porwania drugiego człowieka nie jest brany pod uwagę, podobnie jak motyw uprowadzenia ofiary, którym mogą być zamiar poślubienia ofiary, szantaż czy czyny lubieżne⁷¹. Natomiast istotną kwestią jest to, czy przestępca porywając swoją ofiarę działał świadomie i dobrowolnie oraz czy pozbawienie wolności drugiej osoby było jego bezpośrednim zamiarem, a więc czy dopuścił się swego czynu z winy umyślnej⁷².

Podmiotem tego przestępstwa, co oczywiste, może być każdy osoba będąca adresatem kanonicznych norm karnych⁷³. Podmiotem

⁶⁶ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne ...*, s. 121.

⁶⁷ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 172–173.

⁶⁸ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 152.

⁶⁹ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 280; P.-M. GAJDA, *Sankcje karne w Kościele ...*, s. 121.

⁷⁰ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 173.

⁷¹ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 280.

⁷² P.-M. GAJDA, *Sankcje karne w Kościele ...*, s. 121.

⁷³ J. ARIAS, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 1044.

biernym (ofiara) umyślnego uprowadzenia może być każdy człowiek.

Podobnie, jak w przypadku pozostałych przestępstw wymienionych w kan. 1397, również w przypadku przestępstwa porwanie Kodeks przewiduje obligatoryjne, czyli nakazane, nieokreślone kary ekspiacyjne *ferendae sententiae* w postaci pozbawień i zakazów, których surowość sędzia powinien dostosować do wielkości popełnionego przestępstwa⁷⁴.

2.5. Zatrzymanie

Drugim typem przestępstwa wykraczającego przeciwko wolności drugiej osoby, który wymienia prawodawca w kan. 1397, podobnym do uprowadzenia, jest zatrzymanie (*detentio*) ofiary w miejscu jej zamieszkania lub aktualnego przebywania, bez możliwości choćby chwilowej zmiany miejsca pobytu, inaczej nazywane przetrzymywaniem⁷⁵

Takie działanie uniemożliwia ofierze dobrowolny wybór jej aktualnego pobytu oraz odbiera możliwość swobodnego przemieszczania się, a tym samym zupełnie odbiera jej wolność. Co więcej, najczęściej ma ono na celu wymuszenie od ofiary określonego zachowania, również sprzecznego z jej wolą. Samo utrudnianie poruszania się drugiej osobie nie jest jeszcze przestępstwem. Musi to być zatrzymanie całkowite, mające postać np. zamknięcia ofiary w jakimś pomieszczeniu, skrupowanie uniemożliwiające wykonywanie ruchów, pozbawienie odzieży, groźba zabójstwa w przypadku próbowania ucieczki, postawienie osoby bądź osób pilnujących ofiary⁷⁶.

Aby można było mówić o działaniu przestępnym, zatrzymanie musi nastąpić wbrew woli osoby przetrzymywanej (albo woli jej rodziców lub prawnych opiekunów w przypadku osoby małoletniej). Do zatrzymania muszą być również wykorzystane takie środki jak przymus (siła fizyczna) lub umyślne wprowadzenie

⁷⁴ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 153.

⁷⁵ T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne ...*, s. 152.

⁷⁶ J. SYRYCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 173.

w błąd (podstęp)⁷⁷ Nie ma znaczenia, czy te środki osiągnęły pożądaný skutek, czy też nie⁷⁸. Nie bierze się pod uwagę także motywu, którym kierował się delikwent przetrzymując drugą osobę, a którym mogły być czyny lubieżne, zamiar poślubienia ofiary lub szantaż⁷⁹ Dokonania przestępstwa nie zmienia też fakt, że osoba zatrzymana zdołała się w jakikolwiek sposób uwolnić.

Przestępstwo zatrzymania człowieka może być również popełnione przez zaniechanie. Polega ono na działaniu zmierzającym do niewolnienia ofiary, która powinna zostać uwolniona, a obowiązek przywrócenia jej wolności spoczywa na sprawcy. Przykładem zaniechania jest sytuacja, w której osoba aresztowana jest przetrzymywana, mimo iż legalny termin zwolnienia aresztanta upłynął⁸⁰.

Podobnie, jak w przypadku porwania, podmiotem tego przestępstwa jest jakikolwiek adresat kanonicznych norm karnych, który celowo (umyślnie) i bezprawnie, czyli z zamiarem bezpośrednim, dokonuje zatrzymania drugiego człowieka⁸¹. Ofiarą tego przestępstwa może być każdy człowiek.

Analogicznie, jak w przypadku porwania i innych przestępstw wymienionych w kan. 1397, Ustawodawca kodeksowy nakazuje karać za to przestępstwo sankcjami w formie nieokreślonych kar ekspiacyjnych *ferendae sententiae*, pozbawień i zakazów, których surowość należy dostosować do ciężkości dokonanego przestępstwa, a które Kodeks wymienia w kan. 1336.

Słowa kluczowe: *przestępstwo, sankcja, życie, zdrowie, zabójstwo, porwanie, prawo kanoniczne.*

Key words: *crime, sanctions, life, health, homicide, kidnapping, canon law.*

⁷⁷ P.-M. GAJDA, *Sankcje karne w Kościele ...*, s. 121.

⁷⁸ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 173.

⁷⁹ J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 280.

⁸⁰ J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna ...*, s. 173–174.

⁸¹ J. ARIAS, *Księga VI: Sankcje w Kościele ...*, s. 1044.

SUMMARY

This article discusses the notion of crimes against human life and freedom basing on the norms of universal canon law. The codex legislator described the concepts of crime and criminal sanctions in a precise manner, and also listed the fundamental crimes putting a man's life, health, and freedom in harm's way. The provisions in force of the Code of Canon Law promulgated in 1983, containing a renewed look at the issue of criminal sanctions in the Church, were analysed and interpreted.